

Me 28 Nëntor 1945, grupi filarmonik i Shtëpise së Kulturës e të Artit në Shkodër shfaqti premierën e tragjedisë “Juda Makabe” te Atë Gjergj Fishtës, me muzikën origjinale të Prenkë Jakovës dhe me regjinë e Zef Zorbës.

Guximi sa artistik aq edhe politik për të vu në skenë në atë kohë “Judën” gjeti përkrahjen dhe dashamirësinë e të gjithëve, sigurisht në rradhë të parë për vlerën artistike të veprës e sidomos për vështrimin e saj pakufinisht patriotik. Kjo sepse dihej mirë që ajo do tingëllonte, sikundër edhe tingëlloi, protestë e hapur kundër rregjimit, shtypjes e grabitjes.

Nën qiellin e euforise që krijoi fitorja mbi fashizmin, pa kaluar veçse pak muaj, s’vonuan të duken re të turbullta, gjithnjë e më të kobshme, gjithnjë e më kërcënuese. Padronët jugosllavë, me miratimin e paturpshëm të liderëve tonë të asokohshëm, po i shtonin si këpurdha jetëmbytese emisarët e tyre, të cilët me një fodullek të pashoq komandonin shpotitës e mospërfillës kudo, nga organet lokale e deri në qeveri.

Ditën për diell rrëmbeheshin e dërgoheshin në Jugosllavi, jo vetëm mallra, por edhe ushqime e deri lëndë drusore të prera pa kriter në pyjet tona. Spektakli i të tilla grabitjeve ishte sa i trishtë aq dhe rrënqethes. E përmbi të gjitha, kësaj dhune po i shtohesh pezmi i përsëritjes së robërimit të Kosovës martire. U arrestuan me qindra e mijra kosovarë, që emisarët serbë me pretekstin se do t’i dërgonin në Ulqin, i masakruan gjatë rrugës, më zi edhe se nazistat. Kush desh me pa, kush mundi me pa, pau. Tradhëtia e pacipë po e shiste kombin për pozita e spaleta, për 30 grosh.

Zhënjimi po shëndrrohej në mllef e mllefi në pezëm. Populli i Shkodrës dhe intelijenca e tij s’kishin si të qëndronin në heshtje.

Spontan, por i mbrujtun nga konstatime të pareshtura, zymtimi po merrte përpjestime gjithnjë më të mëdha, revoltimi u bë zë i ditës e zu të shpërthente në denoncime të hapta ose të mërtisura. I tillë tharm mori trajtën konkrete në idenë që lindi mes intelektualëve të grumbulluar rreth Shtëpisë së Kulturës për vënien në skenë të tragjedisë “Juda Makabe”. Sikundër dihet vepra fund e krye akuzë kundër çdo pushtuesi e çdo tradhëtie ndaj atdheut, i përshtatej çuditërisht dallgëve të situatës politike nëpër të cilën po shushatej kombi.

Krahas përkrahjes entuziaste nga populli dhe intelektualët, kjo ide u miratua nga organet arsimore të rrethit. Na u tha atëherë (nuk e kemi të dokumentuar këtë) se u kërkua edhe mendimi i Ministrisë së Arsimit dhe se ministri i asokohshëm Sejfulla Malëshova, ithtar i deklaruar i Fishtës, kishte dhënë miratimin e pakushtëzuar.

Por miratimi ishte njëra anë e medaljes. Të vështira madje shumë të vështira, shtroheshin problemet e zbatimit. E në rradhë të parë, gati i pakapërcyeshëm, paraqitej problemi i muzikës skenike, për koralet dhe për ndonjë “solo” të domosdoshme.

Ishte fillimi i shtatorit dhe premiera duhej të jepej me 28 Nëntor, kjo për vështrimin e dyfishtë që simbolizonte ajo, datë me synimin protestues që kërkonim t’i jepnim. Platforma që po pregatisnim me nxitnin sa më thellë që po i hynim problemeve, por po mufatej me kërkesa të frikëshme, të cilat bëheshin gjithnjë e më të lidhura ngushtë njëra me tjetrën: caktimi i aktorëve të përshtatshëm, grumbullimi i koristëve, skenografia, kostumet, provat etj etj... e sidomos muzika.

Dinim se kur Kolegia Franceskane e pat shfaqë “Judën” në vitin 1916 e mbrapa, për pjesët muzikore patën përshtatur korale, si dhe “a solo” nga operat lirike botërore. Po ashtu dinim se Atë Martin Gjoka ishte marrë me krijimin e një opera lirike mbi atë tekst. U konsultuam me françeskanët e kryekreje me Atë Gjon Shllakun, i cili e vlerësoi pa masë punën që kishim ndërmarrë, por për anën muzikore nuk mund të na ndihmonte, sepse Atë Martini operën e kishte lënë të papërfunduar.

Takimet me Atë Gjonin na vleftën shumë për këshillimet që na dha, si dhe për ndihmat materiale që na siguroi: mjete butaforike (mburoja, shpata etj), si dhe mbi 30 ekzemplarë të tragjedisë nga shtypshkronja franceskane.

Por një tjetër piksynim yni atëherë ka qenë Prenkë Jakova. Ai ishte i vetmi që mund të merrej me muzikën e skenës. Por aso kohe Prenka bashkë me familjen gjindej i izoluar në një shtëpi-burg të Shkodrës, për arsye se i vëllai tij, Ndoci, ishte i arratisur. E ngrejtëm me forcë lirim të tyre, madje para organeve eprore nuk ngurruam së shtruari “aut-aut”-in tonë: ose Prenka, ose vepra nuk vihej në skenë. Patëm sukses se Prenka u lirua, por vetëm ai.

Tani që kapërcyelli i muzikës u kalua, i duhej hy punës me shpejtësi. Ndihmë konkrete për çdo gjë gjetëm tek të gjithë intelektualët e qytetit nga të cilët më pranë na qëndruan në çdo kohë: Qemal Draçini, Kolë Luka, Filip Ndocaj, Injac Zamputi, Vehbi Bala, Tefë Gjonej, Myzafer Pipa, Paulin Pali, Ramadan Sokoli, Muhamet Ademi e shumë e shumë të tjerë (pjesa më e madhe e këtyre më vonë u mbytën ndër burgje, u ekzekutuan, internuan, ose sido u përndoqën politikisht). Ndihmë shumë të vlefshme na dha Drejtoria e Gjymnazit të Shtetit e cila mobilizoi studentët me të mirë që na nevojiteshin për formimin e korit. Në mes të këtyre, që me dëshirë të plotë iu nënshtruan provave të mundimëshme duhen përmendur: Safet Sokoli, Tish Daija, Ndoc Kujxhija, Tonin Bedeni, Gjyljana Nenshati, Terezina Pali, Ana Daja, Neta Cepi, Gac Luli e mbi 30 djem e vajza të tjerë.

Për ndarjen e roleve problemi u shfaq i kundërt. Kërkonim 10 -12 vetë e na u ofruan me dhjetra, aktorë të sprovuar ose rishtarë, por të gjithë plot entuziazëm. Kërkesa kryesore ishte që jo vetëm të gëzonin aftësi aktorese,

por ndonjëri edhe duhej të këndonte si solist e që të gjithë si korista. Natyrisht, nevojitej që të kishin edhe fizik të përshtatshëm me rolin. Formuam kështu një trupë me përbërje: protagonist Lec Bushati; prifti Pjeter Gjoka; krerë luftetarë, Loro Kovaci, Lec Shllaku, Qazim Lila, Gac Çuni, Leo Prela, Jonuz Tuli, Pjetër Gjergji, Pjerin Ashiku, Çesk Vuksani, dhe një fëmi, që ishte Alfred Krroqi. Përveç rolit recitues, do kishin pjesë si solistë Gac Çuni, Pjeter Gjergji, Leo Prela e sidomos Pjetër Gjoka, i cili përveç aftësive aktorese ishte edhe tenor- solist i provuar shumë herë më parë.

Krahas provave recitative, që nganjëherë zgjasnin deri natën vonë Prenkë Jakovës i binte njëra nga detyrat më të vështira. Brenda një kohe të shkurtër, orët e ditët fluturonin, ai duhej të përballonte detyra të rënda jetësore për vehten e për familjen, por sidomos duhej te muzikonte nëntë pjesë dhe në të njëjtën kohë t'ua mësonte ato solistëve të korit. Më e keqja ishte se Prenka në shtëpinë e vet nuk kishte pianofortë. Një të tillë e kishte Ndoc Shllaku, kështu Prenka ditën, ose tërë natën mund të ulej e të kompozonte, ose ma mirë të themi, të vinte në hulli gjithçka përblunte gjatë ditës. Tjetër vështirësi ishte se në sallonin e teatrit nuk kishte pianofortë. Kështu që kushedi sa herë na u desh të transferonim grupin e koristave për të mësuar pjesët në Radio Shkodra, falë interesimit të drejtorit të asokohshëm, Kolë Luka, i cili na i hapte dyert në çdo orë. Mbas shumë përpjekjesh na u siguria një pianofortë, kështu tani provat mund t'i bënim në sallonin tonë. Kjo që një arritje e mirë sepse paralelisht na u krijua mundësia që të bënim edhe provat skenike. E këto paraqisnin vështirësitë e veta, nganjëherë gadi demoralizuese. Brenda një palkoje relativisht të vogël e pa anekse duheshin depozituar skena, duhet të lëviznin me dhjetra aktorë e korista, e për më tepër spostimet e tyre duhej të përputheshin edhe me grupimet korale. Pastaj mbajtja e qetësisë ishte thujtje e pamundur, duke qenë se shumica ishin të rinj plot gjallëri. Në mjaft raste drejtimi duhej bërë me çjerrje, madje me britma e kërcënime. Por duhet të themi se britmat tona shpesh herë ishin të tepruara sepse të rinjtë bindeshin shpejt e zbatonin me zgjuarsia direktivat e skenës ose të muzikës.

Tjetër hall, e jo i vogël, ishte skenografia dhe veshjet. Skenaristi kërkonte bojra e pëlhurë, e pëlhurë nga më të ndryshmet kërkonte Çesk Vuksani, të cilit i qe ngarkuar rekuizita. Për veshjet e pajisjet e veta interesoheshin vetë aktorët, kurse për ato të koristave, rrobaqepsit e qytetit morën përsipër t'i ndërtonin, madje pa shpërblime. Po ashtu të gjithë pjesëmarresit angazhoheshin spontanisht në çfarëdo pune që paraqitesh, kush me rrjetin elektrik, me butaforinë, me rregullimin e pastrimin e sallonit, me shtypshkrimet, e vetë drejtori i Radios - me shitjen e biletave.

Kontributi që dha çdo njeri ishte i papërshekruem. Të gjithë ishin të përfshirë në një zell të madh për të bërë që shfaqja të dilte sa më mirë dhe e denjë, sepse të gjithë kush me shprehje e kush me heshtje, ishin plotësisht të ndërgjegjshëm se në atë forxhë po farkëtohej disidenca e

parë e fuqishme e inteligjencës dhe e popullit të Shkodrës. Të gjithë sikur u tjetërsuam në ato ditë. Në mbrëmje, kur gjithnjë të përfshirë në biseda artistike, mblidheshim në një pijetore për të pirë një gotë, vinte edhe Prenka. Por shpejt vrenim se ai vetëm fizikisht ishte me ne, sepse mendja i fluturonte në sfera të tjera. Herë nën zë, herë heshturazi përsëriste me dhjetra herë vargjet që do të muzikonte. Në atë rast njëri prej nesh skaliti shprehjen që do të ngelte për shumë kohe: raki e lirika.

Prenka po tretej. Para syve tonë po kryhej simbioza, Gjergj Fishta – Prenkë Jakova. Dhe e kishim kot të ngulmonim: “Jemi vonë, Prenkë!”, se ai si të mos na kishte dëgjuar, s’përgjigjej. Por të nesërmen, në zgrip të kohës, vinte me pjesën e muzikuar. Ishte në ethe, por dhe ne të tjerët në ethe ishim e s’ia dallonim temperaturën njëri-tjetrit. Flinim pak por edhe kur na kapiste gjumi, në ëndërr na ngacmonin qindra probleme: batuta e filan aktorit duhej korigjuar, evolucioni skenik i korit duhet të nisej nga një anë tjetër, ku të gjenim prozhektoret?, e sa e sa të tjera që i diktonte çasti, rrethana, apo kushti. Probleme të panumërta, si ajo me skenaristin që duhej të zbatonte vijën dramatike: skena e aktit të parë (triumfi) duhej të ishte madhështore, e aktit të dytë (pusia) një skenë e zyrtë dhe ajo e aktit të tretë (tradhëtia) duhej të paraqiste një shteg malor të ashpër, por jo të pakapërcyeshëm.

Patëm marrë përsipër që një vënie në skenë, që normalisht do të kërkonte 5-6 muaj t’a bënim në më pak se dy muaj e me një trupë krejt diletante, dhe pa asnjë shpërblim, madje edhe nga dy bileta që i jepnim sejcilit i paguanin nga xhepi i vet.

Megjithatë falë kontributit të pakursyer të çdonjerit qëllimi u arrit.

Me 26 nëntor vendosëm të bënim provën e përgjithëshme. Natyrisht kjo rezultoi një katastrofë e vertetë. O emocioni, ose kushedi se ç’dreq po na gërmonte të gjithëve, asgjë s’po shkonte mbarë. Jashtë çdo rregulli u përpoqëm të bënim edhe përsëritje të ndonjë scene. Pa fryt, edhe me keq. Skenat, rekuizitat, linin shumë për të dëshiruar, ndonjëri dilte në skenë me rrobat e përditëshme, dritat nuk funksiononin, aktorët harronin batutat, e deri kori, si ta bënte me kast, stononte. Gadi u dëshpëruam, por na dhanë zemër kolegët që po asistonin në prova. Afishet e reklamave ishin shpallur gjithandej, deri biletat e premierës ishin shitur. Kishim vetëm edhe dy ditë kohë. Guxuam e bëmë të pamundurën, iu shtruam punës. Çdo njeri mori përsipër detyrat e më në fund e arritëm qëllimin. Me 28 Nëntor shfaqëm disidencën e parë me premierën e “Juda Makabe” të Atë Gjergj Fishtës me muzikën origjinale që thellësisht e perkushtimisht e hartoi dhe e mësoi muzikanti Prenkë Jakova, brenda një kohe rekord.

Për aq sa ishin mundësitë tona asokohe (madje mbi aftësitë që kishim sejcili) premiera u zhvillua si mund të mendohej më mirë. Publiku që kish mbushur sallonin plot (sesi ja kishin dalë me hy edhe shumë të tjerë që

mbushnin anat) e priti shfaqjen duke unisuar ndjenjat e veta me veprën madhore, me duartrokitje të pareshtura e lot në sy. Zemrat e spektatorëve kumbuan në unison me vargjet e Fishtës:

“N’zi eshten shpija e tempulli
Ku nuk sundon Lirija
E shuhet gjaja e populli
Ku e t’huajve urdhnon lakmija”

Ose:
“Rrogtar mi troje t’veta
kurr nieri atje s’lumnon”

Ose:
“Der kuer, o Zot , gjith ket dhún ti ke me bartun?
Der kuer mi t’patenzonë s’do t’shprazet mnija jote?
Qe gjaku i jonë lypë gjyq të randë, aj para tejet,
E lot e fmive t’onë mi kambë t’fronit tand kjasojnë.”

Ose
“E dielli,
kaq kob tue pa prej qiellit
prap dritë aj leshon ktij dheu...
O perëndi, a ndjeve?
tradhëtarët na lanë pa Atdhe
E Ti rri e gjuen m’errfe
Lisat n’për male kot....”

Në Shkodër shfaqja u dha pesë herë e gjithherë salloni ishte i gremisur. Thërrisnin spektatorët e duartrokisnin: duartrokisnin e qanin si fëmij. Tragjedinë e skenës po e ndiente çdokush, i gjithë kombi. E jo vetëm shkodranët. Këtë e dëshmon dhe episodi që po tregojmë:

U urdhëruam të jepnim një shfaqje për brigadat partizane që gjëndeshin atëherë në qytetin tonë. Duke qenë se pjesa dërrmuese e tyre ishin nga jugu, ndokush u tregua skeptik se vepra s’do të kuptohej. Por u vërtetua e kundërta. Kur në fund të aktit të parë dhe të dytë shpërthyen duartrokitjet, ndokush mendoi se ato ishin forcë zakoni. Por kur gjatë aktit te trete pati duartrokitje me skenë të hapur dhe në fund ato u bënë të stuhishme, kushdo ndroi mendim, dhe aq me tepër se kur u ndezën dritat, u vrejtën rigime lotësh në faqet e partizanëve!

Vargjet e Fishtës kishin depërtuar në zemrat e tyre, ngado ata ishin, nga Tepelena a Kukësi, nga Skrapari a Peshkopia. Gjuha e dashurisë, gjuha e lirisë është gjuha e shqiptarit mbi çdo dialekt ose të folme.

Fishta është mbarëkombetar.

Publikut të Shkodrës nuk i kishin mjaftuar pesë shfaqjet që dhamë, nga të gjitha anët na kërkoheshin replika. Kujtuam se do ia plotësonim këtë dëshirë, por ndërkohë po përgatiteshim për të shkuar në Tiranë, për të flakëruar edhe atje “fjalën” e Fishtës e “fjalën tonë”, fjalën e desidencës.

S’dinim se ajo do të pasohet shpejt e për dekada nga gjaku, burgjet e internimet.

Është e qartë se “Juda Makabe” ishte edhe kushttrim dhe akuzë, thirrje këto që jehuan idhnake në zemrat e shkodranëve, por njëkohësisht zhurmuan gulçuese në kokat robinë të sllavëve të veriut. Diku në një zyrë të errët, gjëmoi llahtarshëm çjerrja: “Ndal!”

Ishte cegëm dhjetori atë ditë kur i njoftova grupit teatral urdhërin se “shfaqja nuk do jepej më as në Shkodër e as gjëkund”.

Sikur hej akulli t’ua shporonin zemrat. Qanin....

Qanim, bashkë me Fishtën dhe me shikim nga qielli dënesnim:

“e lott e fmijve tanë m’kambë t’fronit tand kjasojnë...”

Ra perdja mbi desidencën e parë e dhuna pastaj nuk diji me pushue.

Shkodër, 16 gusht 1991

Abstract

Written in 1991, these atmospheric memories by poet Zef Zorba take the reader back in 1945 when the bitter fruit of the new Communist regime had already become evident in Shkodra. In a climate of reigning terror and persecution a group of youngsters decided to stage the opera *Judas Maccabeus* by Fishta to the music of Fr Martin Gjokaj and renown composer Prenkë Jakova. The play they chose was in fact a direct accusation against the terror wave that had seized the whole country. With almost no financial support, the team had to go through a lot of hardships during the rehearsals, but in the end they succeeded. The opera was received warmly by the audience and, surprisingly by the partisan brigades residing in Shkodra as well. However, the opera was soon afterwards censored and never staged again.

Promptly hushed by the Communist regime, poet Zorba believes that the staging of *Judas Maccabeus* was the first sign of malcontent and protest of intellectuals in Shkodra.